

գլուխները, եւ «Էլի— քան քայլայ ևն յեր և—
մէն», օտար եւ նորաձայն ասութիւնն եւ նման-
ները, որոնց վրայ անտարակոյս շատեր կը զմայլն
առանց յագնալու:

Նշնպէս ցանկալի էր որ նոր լեզուին զեղծ-
մանց նոր աղբիւր մըն ալ չբանար Հեղինակը՝ ի
ձայնադրին ինչ-ինչ բառերու մէջ օրինօք եւ
սովորական հարապօք «յոռի գործածութիւն»,
անուանելով, յոռեգոյն ու լեզուական օրինաց հա-
կառակ նոր օրէնքներ աւանդելով. (եթ. 28, 29.)
եւ գրելով «Էլիքս», «Էլիքս» եւ այլն: Իսկ հա-
ջա բառին մինչեւ ցայսօր ընդունուած ուղիղ
եւ սովորական գրութեան ձեւը սխալ համա-
րելով՝ նոր ուղղագրութիւն մը յաւելուլ՝ գրե-
լով ճանաչող ուղիղ վարդապետութիւն մը չէ:
Ստոյգ է թէ արդի ճանաչող բառը՝ գրաբար հա-
նապաճ բառին ամփոփումն է. սակայն նոյնչափ
ստոյգ է որ ք, պ եւ ֆ չըմանականներէն (labi-
ale) յառաջ ն տառը ֆ կը փոխուի յաճախ եւ
կը գրուի ա՛պարիշտ, ա՛ֆոֆ, ընթերանել, փխ,
անպարիշտ, ա՛ֆոֆ, ընթերանել: Բաց աստի՛ ինչ
իրաւամբ որ ֆներ նուի կը կը փոխուի, նովին
իրաւամբ ալ պէնն ու հոն ալ կը պահանջն որ
իրենք ալ քննեն ու յիշն տոյն անցին եւ բառը
գրուի ճանաչող, այն ժամանակ նոր ուղղագրութիւնը
չէր ըլլար կամային ու անպարիք. (inconsequent.)

Ստոր եւ՝ ահաւաստի մեր գիտողութիւն-
ները, զոր ի մէջ բերինք առանց մանրամասնու-
թեանց ինքնելով՝ գիտնալով որ ցայս վայր եղած
ընդարձակ կամ համառօտ, ուղղակի կամ անուղ-
ղակի գիտողութիւնը ընդդէմ՝ զեղծմանց լեզուի՝
ձայն բարբառոյ յանապատի եղած են միշտ ա-
ռանց արդեանց: Սակայն այսօր գիտողութեամբ
երբեք չենք զննար այն արժանիքն ու յարգը,
որոնց՝ Հեղինակն ու իւր Հեղինակութիւնն ար-
ժանի են իրաւամբ՝ իրեն գործածած լեզուին
մաքրութեամբ, ուղղագրութեամբ, բացատրու-
թեանց յստակութեանն եւ կիտագրութեան
ճշգրտութեան համար՝ ի բաց առեալ վերջիշեալ
եւ նման ստուերները, որոնք՝ տեսական եւ գործ-
նական քերականութեան, փայլը փոքր ի շատե-
կը նսեմացընեն: Երկրորդ տպագրութեամբը,
զոր կը մտնէր, յուսալով որ նոյն ստուերները
լուսոյ կը փոխուին, այժմէն մենք սիրով կը միա-
բանինք Հեղինակին հետ՝ իրեն սա ժխտական բա-
ցատրութիւնը թէ «նորա ներքոն ընելու յա-
մկութիւնն չունինք» — ըստ նորահայտ հայե-
րէնի — հաստատականի դարձնելով ըսել թէ
կը համարձակինք զայն գովելու:

Հ. Յ. ՌՈՒՆԻՈՒՆԻՍ

ԱՐԴԱՐՈՒՄԵՐԻՆ

ԳԵՂԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

ՈՐՃՈՒՄԵՐԻՆ ԵՎԵՐՈՅ ԵՄԵՐԻՆ ՄԷՋ

(Երկրորդ հատոր)

արարտոյաց արշաւները
համաճարակի մը մաշա-
շուշնի պէս աւերեց ա-
մէն բան եւ Հոռով ու
հոռովական մայր հայ-
րենիքը, քաղաքակր-
թութեան երբեմն այլ-
մեծ ոստանն, երկայն ա-
մեր կը նմանէր անդաստանի մը՝ որոյ
վրայէն մարտինքու անհունութեանց
բանակներ անցել էին: Պատմական
ժամանակաց մի սրտապատառ միջոց է այդ մի-
ջոց: Բարբարոսներէն յետոյ գոյժաց վերապա-
հեալ էր գալ եւ վանել Վանտալները: Բարե-
համբոյր, արգարախոջ եւ կորովի մարդիկ էին
ասոնք եւ շատ քանքեր ըրին կարգեր հաստատե-
լու. մանաւանդ իրենց Մենե Թէոդորիկ կայսրն,
որ հնութեանց համար մի մտնաւոր սեր եւ
իննամբ ունեցաւ: Վրտուի թէ նոյն ինքն մէկ եր-
կու մուսիմներ շինել տուաւ եւ յայնս ամփո-
փեց Հոռովի առաւել քան 60 հազար արձա-
նեւոր եւ այլ արուեստագիտական հնութեանց
փշրած են գիտնաբարձ բեկորները: Իւր կան-
գնել տուած շինութեանց համար իւր ինչացի եւ
սիրական ճարտարապետին կըսէր յար որ հի-
ներէն օրինակ առնէ միշտ, եւ ինքն իսկ գերա-
զանց հաճոյք մը կը զգար անոր գործերուն
խառնուելով, յորս արուեստագէտի նուրբ եւ
հաղուագիւտ ճաշակ մը կը ցուցնէր: Թէոդորիկ
իւր ճարտարապետին իմաստութեան տիպղոս առաւ
էր եւ անոր հետ խօսած ատեն «Չերդ Վեսմու-
թիւն», կըսէր նմա, Իւր արքունեանց մէջ միայն

այն մարդիկ ի պատուի էին, յոք գեղեցիկ ծաշակն ունին: Իւր նախարարապետը դաստիարակուած միանգամայն եւ նկարիչ էր: Այս մեծ մարդ գրող է եղել նաեւ, եւ իւր ձեռագիրները ինք կը նկարագրողէր: Տեսնող պատմիչք կ'ըսեն թէ վերին աստիճանի նրբութեամբ եւ ինամով նկարած էր զանոնք: Այսքանէ գիրքին է մակաբերել թէ Թեոդորիկ Մեծին օրովը նկարչութիւնն ազատ շունչ առած է, եւ ի՞նչ երբեք չէ առաջդրած, գէթ ի սպառ մոռցուելու վտանգէն զերծ մնացած է:

Այս իմաստուն եւ թանկագին մարդուն մահէն յետոյ նկարչութիւնը ինչպէս բարդ միւս արվեստք՝ նորէն սեւ օրեր ունեցան: Նախ քաղաքացի պատերազմով կայսրութեան բնակիչք իրարու գլուխ ուտել սկսան. ապա բիւզանդեան կայսրութեան մեծ զօրավարին Ներսէսի (Բեդիսար) անընդմեջ յարձակումները մէկ կողմէն, միւս կողմէն կարգ մը դեռ անունն անյայտ բարբարոս ցեղեր անգաղար պետութեան հիմը իւրամատնէ սկսան մինչեւ վեցերորդ դարուն կէսերը: Այդ ատեն մէջ ելան լուսաբարոյցիչ հօգը քան զամենայն եւ Կապիւլոյ տէր զարձան. բայց այս ալ սակաւատեւ մի տիրապետութիւն եղաւ ներքին անվերջ վէճերու եւ ընտանի արիւնահեղութեանց պատճառաւ՝ որ ապա յանգեցաւ աւատապետական դրութեան. անանկ որ իւրաքանչիւր հորիզոնի տակ քանի մը վեհապետներ իւրքեանչիւրն ըստ հեշտի կառավարել սկսան. յայտնի է թէ այդ խառնակարգութեան մէջ նկարչութեան պէս արուեստից մասին չէր ալ հնարմտածել, թողունք մշակում եւ ծաղկում մը:

Բուն լուսաբարոյցի մէջ ուր արքայական իշխանութիւնը գեւ չէր ջնջուած, քրիստոնեայ եւ յոյժ բարեպաշտ կ'են մը՝ Անթարիս թագաւորին կինն Թեոտոլիմոս՝ միայն ջանքեր կ'ընէր արուեստներուն պահպանման եւ մշակման համար: Թագաւորը պարզապէս իւր այս կնոջ սիրոյն համար զիջած էր քրիստոնեայ ըլլալ, եկեղեցիներ շինել տալ եւ զարդարել զանոնք արձաններով եւ նկարով: — Եւելի յետոյ թագաւորին այրի մնալով երբ անձնիշխան էր, այն ատեն ինք զինք բոլորովին իւր սիրած գործին տուաւ քաջալերելով նկարիչներ եւ ճարտարապետները հաւասարապէս:

Իւր յաջորդներէն Լուիմիլոսն ապա չորս եւ բարի թագաւորն օրինակին հետեւեցաւ եւ իւր եռանդը բաշխեցաւ ինքնուրուի մանուկներու գործի:

¹ Եւ այս մարդուն համար բարբարոս բառեր կան:

գոր Բ. պապին խորհրդոց անսալով եւ անոր օգնութեամբ քաջալերուելով: —

Անձնիշխանութեան խառնակութեանց այս ատենները, երբ լուսաբարոյցի թագաւորը Թագաւորի վեցերորդապետաց՝ հետ զերար ջնջել կը ջանային, Հռովմի քահանայապետք քաղաքական իշխանութիւն եւ վեհապետի տիտղոս առին:

Հակառակ ամէն յարձակմանց եւ անհանգստութեանց պապերը զինքեան տունն Հռովմ վերականգնեցնելու գործին եւ այդ բարեջանութեանց ժամանակ նկարչութիւնը նորէն պաշտպան եւ քաջալեր գտաւ: Պապերը սկսան նախ նկարագրողել Սրբոյն յոստանքի խառուցանել տունն Ս. Յովհաննէսը, Ս. Պաւլոսը, Ս. Լաւրենտիոս եկեղեցիները: Ս. Լեւոն Պապը՝ Ս. Պաւլոսի մէջ նկարել տուաւ ի միջի այլոց բոլոր այն քահանայապետաց պատկերները, յոյժ Ս. Պետրոս առաքեալէն սկսած մինչեւ իւր օրը իրար յաջորդած էին: Հռովմ գնացողք պիտի տեսնեն Ս. Պաւլոսի վեհապետ մայր տաճարին մէջ կենդանագիրք բոլոր քահանայապետաց մինչեւ արդի Լեւոն Ժ. Գ. պապը 259 թուով:

Վատիկանի անհուն գրատանց եւ թանկարանաց մէջ այդ հին ժամանակի իրաց եւ անցից յիշատակարաններ կան մանրամասն կերպով գրուած: Ժամանակին վատիկանի գրապետներէն Անտիթատիոս անուն անձին «liber pontificalis» անուն գրքին մէջ մանաւանդ յոյժ թանկագին եւ հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւններ կան: Դժբաւ խառաբ բարբարոս ձեռքերու չափ նաեւ գող ձեռքեր արբշտուել են շատ բան. միայն պատի նկարները եւ մոզայիքները համեմատապէս անեղծ մնացած են շատ ուրեք. — «liber pontificalis» ի հեղինակը կ'ըսէ թէ 500—600 թուականներուն նորաձեւութեան կարգ անցած էր եղել ստեղծագործ նկարչութիւնը: Մեծ Արեւելոցս համար հարկ չկայ բացատրել թէ ինչ կերպ բան է այդ. վասն զի մեր ամենահին սերունդներու օրէն սկսած ծանօթ մի բան է եղել դա եւ Բիւզանդացիք սովորելով զայն յԱրեւելոցք՝ տարին զայն յարեւմուտս, ուր ցայսօր մեծ յարգ ունի եւ լատին երկրներու մէջ մանաւանդ հրաշագործութիւններ կ'ընեն այնու: ³

¹ Եւ Պապոյ կայսրոց տեղակալք յիստիոս:

² Հռովմ այդ եղջիւր կ'ընեն տեսնել այդ եկեղեցիներն ինքն հրաշքով արուեստագիտական գանձերով եւ այդ ժամանակէն մնացած նկարք եւ արձաններով:

³ Գայստի է որ այդ արուեստը նախ Բիւզանդացոց մը զոյգաւ չէ անցած յԱրեւոյս, եւ կարծես հին Թիւրքիկեցիներն եւ Յոյներն տարած են զայն իրենց նաւերով. եւ Հռովմայեցիք ալ գիտին զայն: Դաս մը հին պատկերներու արդ ու զարգերն ասանկ կարծել կու տան ինչ:

Նշորդոր կարողա Մեծ ի միջի այլոց ձուլեց իւր պետութեան հետ նաեւ լոմպարտական թագաւորութիւնը եւ Հռոմի մէջ՝ «կայսր Արեւմտեայ», տիրաւորով օծուեցաւ Լեւոն Գ պապէն, գեղարուեստից համար նոր գործաշընք մը բարոյեցաւ: Թէեւ այդ մեծ վեհապետը մեծ սէր ունէր արուեստից, բայց իւր անընդմէջ պատերազմներով զբաղած՝ ինք անձամբ չէրջաւուրիչ բան մ'ընել, բայց թէ՛ իւր հզօր պաշտպանութեան տակ քահանայապետական երկիրը յապահովել եւ ի հանգստեան թողուլ, որով պապերը իրենց վաղուց սկսած վերականգման գործին համար աւելի ազատ ժամանակ գտնելով օգտուեցան եւ օգնեցին նկարին ի նկարչութեան:

Բայց նկարչութեան դժբաղդ օրերը դեռ չի լնջան: Երբ Կարողա Մեծ մեռաւ եւ իւր կայսրութիւնը լուծուեցաւ, բնականապէս պապերն առաւել ինքնիշխան եւ մեծազօր զգացին զինքեան եւ յայդ օրէ ամէն ջանք ըրին որ միշտ վեհապետաց վեհադոյնը մնան: Եայտնի է որ թէ՛ ներքուստ եւ թէ՛ արտաքուստ շատ մը հակառակորդներ ունեցան եւ Գրիգոր Է. պապին օրով մանաւանդ պապականաց եւ հակապապից կոիւնները ստեղծել տնաքանդուներ ըրին: Իրաց այս հանգամանքներու մէջ պարզ է թէ՛ նկարչութեան արուեստին պէս բացարձակ անգործութեան պէտք ունեցող զբաղումը չի կրցան ծաղկել: —

Ասկէ յետոյ ահա կը մօտենար Քրիստոսի 1000* թուականը, այն սոսկալի տարին՝ յորում ըստ բազմաց սեղի պիտի ունենար աշխարհի վախճանը, ժամանակին հանուր քրիստոնէայ աշխարհն այդ ահալի աւեր սարսափովն համուկուած, ով ժամանակ ունէր ապաշխարել եւ վերջին դատաստանին պատրաստել զստ աւերիչ գործով զբաղելու: Այս տարինն ալ անցան առանց աշխարհի վախճանը եւ ոչ ալ պապերու եւ վեհապետաց մէջ կոիւններու վերջը բերելու: Այն տաններն էր ահա նայիլ մէկը միւսի ետեւէ սկսան կազմուել իտալական հանրապետութիւնք, անդին Դորմաններն ալ հարաւային Իտալիոյ տիրելով եւ Արաբները Սիկիլիոյէն հանելով կայսրութիւն մ'ալ անոնք հաստատեցին, որմէ յետոյ վերածնութեան ժամանակի առաջին նշանները ի յայտ կը սկսին գալ Իտալիոյ զանազան կենդրոններու մէջ համանգամայն:

Դորման կայսերը Սիկիլիոյէն շատ անորժած այն տեղ անցնել կ'ազգէին իրենց բուր ժամանակը, եւ իրենք լուսամիտ եւ ճաշակի

տէր մարդիկ գտնով՝ արուեստագետները դէպ յայն շարժիլ սկսան: Ֆրէտէրիք «Բարին» մականունանալն ստորին կայսրութեան երկիրներէն գաղթող վարպետաց ձեռամբ կանգնել տուահոն՝ հրաշափառ մայր եկեղեցին Մոնթէ-Ռեպինի:

Ֆրէտէրիք կայսրը իտալացի, հզօր եւ նրբաճաշակ մարդ, կայսր Սիկիլիոյ եւ Կերմանիոյ, գրող, բանաստեղծ, ունեւորութեանը չափ չուայլ, յար Խոտալիա բնակեցաւ շինել տալով հոն բազմաթիւ պալատներ եւն, եւ զարդարել տուաւ զանոնք ամէն տեսակ նկարներով, արձաններով եւ սիւններով: Կ'ընէ թէ ինք այնքան սիրող էր նկարչութեան որ Թեոտորիկ մեծին պէս անձամբ կը հսկէր ապագրած գործերուն վրայ: —

Ֆրէտէրիքի մահէն յետոյ երկար կոիւնները դադրեցան եւ զնազազարի խաղաղութեան մի ժամանակ եկաւ, եւ իրարու յաջորդող շարք մը քահանայապետներ զինքեան տունն աւելի աշխարհաշինութեան եւ կառուցման մեծափառ տաճառաց եւ նոցին գեղազարգման:

Տեսաք թէ իտալական հանրապետութիւնը կազմուեցան պապերու եւ կայսերաց մէջ անընդհատ կոիւններու անորոշ եւ անգոյն ժամանակները: Այս հանրապետութիւններէն Վենետիկեանը, ձենովականն եւ Բիզպանականն հուս զօրութեան եւ հարստութեան տէր եղան, եւ երեքին եւս ծովային պետութիւններ գոյով մէկ կողմէն մինչեւ Եւքսինեան Պոնտոս, միւս կողմէն մինչեւ յԱմբրիկա գնացին իրենց արդեցութիւնը տարածելով:

Արեւմտեան այդ համասեռ պետութիւններն Կ. Պոլսը գրաւել եւ թալլելէ շատ առաջ, իտալացիք արշաւանքէն ալ առաջ, Բիւզանդական քաղաքակրթութեան հաղորդ միտքեր գտնուած էին յԱրեւմուտս: Ետեայ այդ արշաւանաց եւ առժամանակեայ տիրակալութեան ատենն ալ միտքեր աւելի ուժով եւ մտնէ չփութելով, Վենետիկից մանաւանդ շատ համ առին արուեստներէ եւ իրենց հետ տարին բազմաթիւ Կ. Պոլսեցի արուեստներ, որոնք արդէն բնաւ քաջայեր ձգտնել սկսած էին. կրօնական վէճերէ եւ պալատական ենթիւրիկներէ զըզուած հաճախ թեմայն ընկերայան այդ խորոխտ, հարուստ եւ տիրող արեւմուտքիներու, տանելով իրենց շատ մը արդիւնք՝ եւ գիտութիւնն: Վենետիկից

* Վասիկանի Camerino-ի մէջ՝ Ինչպէս նաեւ Հռոմի Santa Maria in Cosmedin եկեղեցւոյ մէջ երբեք որբ կուսի պատկերներ կան, զորոնք այդ ժամանակին կը սրբագրէին հաւատք եւ պատմական յիշ մեծ կարեւորութիւն ունէին:

յունական վարպետներու ձեռք կանգնեցին իրենց արուեստփառ եւ աննման Ս Մարկոսը, որոյ չափ գրաւիչ տեսած չենք:

Իտալիոյ մէջ երբ ասանկ միանգամ բազմութիւն եւ մին քան զմիտք չհոր պետութիւններ հիմ թռնեցին, եւ մանաւանդ երբ գաղթային աշխարհավարութեան յաջողութեամբ հարստացան՝ նիւթապէս թէ բարձրագոյն իրարու միս ուտելէ դադրեցան, եւ իրաց բնական բերմամբ մը մարդիկ զերար խելքով գերազանցելու ելան: Բան մը որ քանի գնաց անձնասիրութիւնները գրգռելով՝ առջը եկաւ ճշմարիտ եւ մարդավայել միջոց մը, եւ այս ազնիւ միջոցմէն ամենէն շատ օգտուող քաղաքակրթական տարրը գեղարուեստն եղաւ մանաւանդ: Այսպէս ամէն քաղաք ուզեց որ ինք ունենայ ամենէն փառաւոր մարմար կեկեղեցիներ, ամենէն գեղեցիկ եւ փարթաւ պալատները, ամենէն հսկայ զանգակատունները, ամենէն ազնիւ եւ վերին նկարները եւ այլն եւ այլն:

Հետեւանքը պիտի տեսնենք ինչ եղաւ:

Ա. ՔԵԹՈՎԱՆՆԵՐ

ՏՊԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳԻՒԹԵՐ

(Հարանոսիւսիւն)

Վերմանացիներէն զատ՝ Հոլանտացիք ալ տպագրութեան գիւտին պատիւն կ'ուզեն իրենց սեպհարաններ, իրենա ստոյգ գտիչ ցուցնելով Աւստրալիոյ Լաւրենտիոս Բաւանտիոսը (Laurentz Janzoon Coster): Այս նուազ ծանօթ մարդուն արձան մը կանգնեցին ի Հարլէմ եւ անոր անուամբ թանգարան մը կառուցին, որ տպագրութեան գործիքներով լի է: Բայց բովանդակ պատմութիւնն յեցեալ է զրոյցի մը վրայ՝ որ ուշ եւ շատ ուշ ի մէջ ելած է եւ բանով մը չէ ցուցած: Զայս իրիւս տեղով՝ ոչ միայն օտարներ, այլ եւ հոլանտացի մը 1870ին՝ Աւանդապահ Տրոյցն, անուամբ գրեով մերժեց:

Ստոյգ գտիչն Յովհ. Վոլթենպէրկ առաջին եղաւ, որ շուրջիւն քրիստոնէ տպագրութիւնը հնարեց, երբ որ ձուլածոյ նշանագրաց ամբողջ տախտակ մը զատ զատ գրերու անշատեց եւ դարձեալ զանոնք ըստ կամ միացուց նոր նոր բառեր կազմելով: Նաեւ ինքն Վոլթենպէրկ գտաւ տպելու մասուլը, որ գինեհան մասուլն ըստ բաւականի կը նմանէր, եւ առաջին անգամ իւրաներէ գործածեց ի տպագրութեան: Բազմապատիկ բանակութիւններն ետքը՝ դարձեալ հաստատուն կը մնայ թէ Վոլթենպէրկն է գտիչ տպա-

գրութեան. սակայն թէ ո՞ր տարին եւ ո՞ր գտաւ, այս տակաւին անորոշութեան մէջ է, թէպէտ եւ Վոլթենպէրկ նախ ի Սթրասպուրկ եւ ապա ի Մայնց իւր բնակութիւնը հաստատած էր եւ իւր տպագրութիւնը ի սկզբան անդ միայն տախտակով էին: Այսպիսի ստոյգ եւ որոշ է՝ թէ իւր գիւտը կամաց կամաց զարգացաւ եւ թէ ինքն Վոլթենպէրկ անդուք անդադար կ'աշխատէր թէ նշանագրաց ձեւերն եւ մերժ տպագրական թանաքը կատարելագործելու: Այս տակաւ զարգացման պէտք էր նաեւ դրամական մեծագոյն զօրութիւն, որպէս զի Վոլթենպէրկ ըստ կամ յարգարէր ամենայն ինչ: Անոր համար 1450ին Յովհաննէս Ֆաւստին հետ, որ ի Մայնց մեծառուս մըն էր՝ բարեկամացաւ, որպէս զի իւր գործոյն օգտակարապէս գործածէ, որ եւ յաջողեցաւ արդեամբ: Ասկէ կրնանք հետեւնցնել որ Վոլթենպէրկին գիւտն ըստ բաւական տարածուած յաջող ելք ունեցած է. ապա թէ ոչ խորամանկն Ֆաւստ կրկին անգամ 800 ոսկի ֆլորին փոխ չէր տար, եթէ այս գիւտին մեծ նշանակութիւնը չգիտնար: Վոլթենպէրկ այս փոխառեալ գումարին փոխարէն իւր կազմածները գրաւ տուաւ Ֆաւստին, որոնց մէջն էին հաւանականօրէն իր մետաղեայ (կապարեայ) նշանագրերը, որոնց վրայ միայն խնդիր կրնայ ըլլալ՝ թէ արդեօք հաստեայ էին թէ նաեւ ձուլեալ: Երբեքսին դէպս ալ ստուգիւ պարզիւ արդիւնք մը յառաջ բերել մեծամեծ աշխատութեամբ հարկ էր որ ըլլար այն ժամանակ. եւ ապահովապէս կրնանք բնի որ Վոլթենպէրկ անհամար դժուարութեանց հետ պատերազմած եւ տակաւ սոյն դժուարութեանց յաղթած է:

Որովհետեւ կապարեայ նշանագիրը չուտով կը մաշէին ի գործածութեան, անոր համար ուրիշ լաւագոյն նիւթ մը գտնելու հետաւում էր Վոլթենպէրկ. յայտն ամենամեծ ծառայութիւն մատուցին իրեն իւր ընկերները՝ Ֆաւստ եւ Ֆաւստին փեսայն Պետր. Շէօֆէ, որոնց վերջինն իրեն վայելչագիր՝ գրերու վայելուչ եւ կեղեցիկատեսիլ ձեւերուն եւ տպագրութեան մասուլն կատարելագործութեան փոյժ կ'ընէր, եւ առաջինն իրենա ճարտար մետաղագործ՝ մետաղի լաւագոյն բաղադրութեանց խորհուրդ կու տար եւ կ'օգնէր: Մեր խնդրոյն համար մեծ կարեւորութիւն ունի եւ առանձին մտադրութեան արժանի է այն, ինչ որ Շէօֆէ 1484ին անձամբ կը գրէ իւր բարեկամ Տրիթեմուս վանհայնին ի Սիւնհայմս: «Այս ժամանակներս՝ կ'ըսէ, այսինքն 1440—1450 քրիստոնէ քրիստոնէ քրիստոնէ»